

Ivan Mustać

Povijesni arhiv Dubrovnik  
Sv. Dominika 1  
Dubrovnik

## OSVRT NA POVIJESNI RAZVOJ ZAŠTITE ARHIVSKE GRAĐE NA PODRUČJU DUBROVAČKE REPUBLIKE I GRADA DUBROVNIKA

UDK 930.25(497.5 Dubrovnik)(091)

Stručni članak

*Autor u članku na sažet i dokumentiran način osvjetljava razvoj brige za arhivsku građu na području Dubrovačke Republike i grada Dubrovnika od srednjega vijeka (XIII/XIV. st.), pa sve do pada Republike 1808. godine. Arhivska građa Dubrovačke Republike, mala po opsegu, ali veoma vrijedna po svojem sadržaju, sačuvana je u kontinuitetu kakav se rijetko sreće u svijetu. To i nije tako čudno ako imamo na umu stroge propise o čuvanju, sankcije predviđene za kršenje tih propisa i nadasve odgovoran odnos prema pisanoj riječi na ovim prostorima.*

*Osim sustavnog čuvanja arhivske građe, Dubrovačka Republika vrlo je rano uvela i posebnu službu za uvezivanje i restauriranje starih dokumenata i arhivskih knjiga. Imenovani su i posebni službenici zaduženi za brigu o notarskim i kancelarijskim registrima, uređene su prostorije za smještaj arhivske građe te onemogućeno njezino iznošenje iz tih prostorija. Dubrovačka vlada pobrinula se i za prepisivanje teže oštećenih registara. Sve te mjere omogućile su spomenutu cjelovitost sačuvane arhivske građe Dubrovačke Republike u količini od 650 dužnih metara.*

U tisućljetnoj tradiciji čuvanja i zaštite pisane riječi u Hrvatskoj, posebno mjesto zauzimaju primorske komune. U njima se u 13. st. javlja sustavna briga za spise kojima se uređuje organizacija gradske uprave i sudstva te donose propisi o notarijatu. Osobita se briga posvećuje čuvanju općinskih povlastica koje se odlažu u najsigurnija i najčasnija mjesta kao što su posebne škrinje (capsella, cassa communis) ili se čuvaju među moćima

svetaca kao što je bio slučaj u Dubrovniku, pa se i danas najstarija i najvrednija serija povlastica i isprava naziva po mjestu čuvanja, *Acta et diplomata S.M. Maioris*, jer su se čuvale u katedrali posvećenoj Gospi Velikoj.

Kad se govori o povijesnom razvoju zaštite arhivske građe na području Dubrovačke Republike i grada Dubrovnika, potrebno je imati na umu da je dalmatinska komuna Dubrovnika u 14. st. prerasla, stjecajem povijesnih uvjetovanosti, u slobodnu i samostalnu Republiku. Stoga ću govoriti o zaštiti arhivske građe, a da ne lučim Općinu od Republike. Isti su, naime, bili kriteriji, ista odgovornost i zauzetost za disciplinu čuvanja pisane riječi koja je na ovim prostorima bila oduvijek na velikoj cijeni.

Bogata i vrijedna iako ne i opsežna arhivska građa Dubrovačke Republike od 13. st. do njenog pada 1808., sačuvana je u svom kontinuitetu tako da je teško naći u svijetu sličan primjer. Odnos prema pisanoj riječi bio je nadasve odgovoran, a stroge propise o čuvanju kao i sankcije o povredi tih propisa, donosila su najvažnija tijela Općine, a kasnije Republike. Trezor – relikvijar u kojem su se čuvali, uz svete moći, i najvredniji spisi imao je tri različita ključa koja su se čuvala kod biskupa, kneza i rizničara. Bilježnici su bili dužni poslije isteka službe predati gradskim vlastima sve spise. Za one koji bi ukrali ili oštetili pojedine registre bile su propisane najgore kazne od mutilacije udova do smrti.

Kult prema pisanom dokumentu, općenito u srednjem vijeku, pa tako i u Dubrovniku proizlazio je iz njegove osnovne funkcionalnosti što su stvaraoci – imaoci čuvali i baštinili pisanu građu u obrani svojih prava, pa su i sami određivali što će se trajno čuvati. Dovođenjem svjetovnjaka Tomasina de Savere 1278. za državnog notara, udareni su temelji moderne notarskoj i kancelarijskoj službi čime se u starom Dubrovniku organizirala i služba čuvanja dokumenata.

Koliko se cijenila notarska služba vidi se i iz jednog kasnijeg dokumenta iz 1499., prilikom uvođenja u službu notara svećenika Ivana Šimunova u kome se između ostalog kaže: "... jer su za trajno čuvanje onoga što smrtnici međusobno utanačuju iznad svega potrebne vjerodostojne isprave od vlasti priznate, domišljato oštroumlje ljudske naravi, imajući u vidu nepostojanost pamćenja smrtnika, da ono što utanačuju nebi bilo podložno zaboravu, iznašlo je službu notarijata preko kojega se to javnom ispravom čuvalo za sva pokoljenja" (in longum servantur aevum).

Za jedinstveni primjer cjelovite sačuvanosti arhivske građe od 13. do 19. st. važan je bio i dobar materijal koji se koristio u dubrovačkim registraturama te vrlo rano uvedena služba uvezivanja i popravaka arhivskih knjiga. Registri i isprave u registraturama starog Dubrovnika pisani su pretežno na papiru, ali ima i čitavih serija koje su pisane na pergameni. Prema odluci Velikog vijeća od 17.2.1418., notarski i kancelarijski spisi od velike važnosti trebali su se pisati na pergameni (Quod pro maiori conservatione scripturarum notariae et cancellariae illarum presertim que sunt maximi ponderis), – jer nije prikladno nastavlja se u odluci, upisivati predmete koji imaju tako dugotrajnu vjerodostojnost na tako krhkom materijalu kao što je papir – quia inconveniens est scripturas tantam fidei diuturnitatem importans in bombicinae tam fragili re atque ceduca conscribi. Papir koji se koristio u dubrovačkim registraturama nazivao se bombicina, carta fina,

carta grossa, carta imperiale, carta reale, carta dorata i izrađivao se od ostataka tkanina, a nabavljao se u Anconi i Veneciji. Sama pergamena se proizvodila u Dubrovniku i bilo je više proizvođača. Materijal kojim se pisalo bio je također dobar. Crnilo se pravilo od postojećih biljnih boja. Ima doduše stranica koje su izbledile i kojima je crnilo oštetilo papir, ali većina dubrovačkih dokumenata i arhivskih knjiga sačuvane su tako svježim da bi se moglo reći da su jučer pisane.

Zanat uvezivanja knjiga u Dubrovniku je bio vrlo razvijen. Prvi put je zabilježen 1499. ligator librorum, a 1458. magister ad ligandum libros. Ovakvi se uvezivači knjiga spominju od 16. st. do pada Republike. Oni nisu samo popravljali i uvezivali knjige nego su pripremali i nove knjige za potrebe dubrovačkih registratura. Bila je prava sreća dobiti dozvolu od Vlade za popravak knjiga, jer je bilo mnogo natjecatelja za taj posao. Za uvezivanje i popravak registraturnih knjiga trošila su se pozamašna sredstva, pa je Senat za takve izdatke davao posebna ovlaštenja Malom vijeću. Tako je 21.10.1525. ovlastio Malo vijeće da daje popraviti, prevezati, ukoričiti i opremiti sa svim potrebnim stvarima, registre notarijata i kancelarije (reparari, religari, coperiri et aptari omnibus neccesariis). Određuje se dalje da se za te popravke, poveze, korice i drugo smije izdati potreban novac (pro reparaturis, ligaturis, coperturis). U arhivskoj seriji *Detta* (troškovi) može se utvrditi kada je koji registar popravljen ili uvezan i uz koju cijenu. Ovakva briga za registraturnu i kasnije arhivsku građu znatno je utjecala na sačuvanost građe Dubrovačke Republike.

U odlukama, propisima i mjerama dubrovačkih vijeća o zaštiti arhivske građe od 14. st. pa sve do pada Republike, očito ja da je državna vlast imenovala službenike koji su vodili brigu o notarskim i kancelarijskim registrima (*officiales supra cathastica*); 1376. zabranila je notarima i kancelarima pokazivati spise koji se njih ne tiču; uređivala je prostorije kancelarije i notarije tako da registri i spisi ne bi bili nadohvat strankama; zabranjivala je ulaz u notarijat i kancelariju i iznošenje knjiga izvan za to predviđenog prostora; sakupljala je dokumente koji su se nalazili na raznim mjestima i pronalazila prostore za njihovo trajno čuvanje. Tako je npr. 1514. Malo vijeće donijelo odluku po kojoj se dozvoljava ulaz u notariju i kancelariju samo državnim službenicima, sucima, konzulima, odvjetnicima i drugim namještenicima koji ulaze po potrebi službe, zabranjuje se ulaz svim drugim osobama bilo kojeg staleža i položaja i to pod kaznom od 5 perpera. U odluci Malog vijeća iz 1640. posebno je bilo naglašeno da notari i kancelari i njihovi pomoćnici ne smiju dozvoliti strankama uzimanje registara u ruke (*quaternus libri tam notariae quam cancellarie manutrectentur per particulares*). Godine 1557. (19.5.), donosi se odluka o pronalaženju nove prostorije za smještaj notarskih i kancelarijskih spisa te se opisuje i potrebe: "preparare scanziae seu polizae, banchi per scrivere...". U ovoj se odredbi po prvi put govori i to izričito o arhivskoj i registraturnoj građi. Registri koji ne služe za svakodnevnu upotrebu smještaju se u posebnu prostoriju – arhiv, a registri za svakodnevnu upotrebu ostaju u notariji i kancelariji.

U odluci Senata od 21.5.1599. po prvi put se spominje termin "ARCHIVIUM", kad je gradskim providnicima naređeno da formiraju arhiv (*pro conficiendo archivium*), dok se termin "Publico archivista" spominje u odluci Senata od 22.9.1783. Tom prigodom

Senat je prihvatio i potvrdio prijedlog da se imenuju tri plemića koji će što prije sakupiti sve privilegije, spise i pisma izdana u korist grada (concernenti la cauzione della nostra citta), a koje potječu od bilo kojeg pape, kralja, kardinala ili vladara, i one koji se nalaze u svetim moćima (relikvijama) i one u državnoj riznici ili na bilo kojem drugom mjestu. Kada ih sakupe, neka ih dadu pažljivo prepisati čitkim rukopisom.

Senat je donio 15.3.1508. odluku o zaštiti arhivske građe u Nadbiskupskom arhivu (reportum pro libris Cancellariae archiepiscopalis), jer da je obaviješten da se u arhivu nadbiskupije slabo čuvaju registri, da su mnogi oštećeni, poderani, da su mnogima kvinterni istrgnuti i to stoga što nitko nije zadužen da o njima vodi brigu, kao što je to slučaj s registrima državne notarije i kancelarije i drugih ureda. Zato je Senat intervenirao i naredio, uz suglasnost nadbiskupskog vikara, da čuvanje tog arhiva bude povjereno brizi jednog dobrog svećenika kojeg će izabrati Senat na jednoj od svojih sjednica. Senat je odredio da se u nadbiskupskoj palači pronade prikladno mjesto gdje će relikvije stajati pod ključem, pod prijetnjom kazne od 100 perpera za one koji ih budu iznijeli. (Nažalost 1677. čitav Nadbiskupski arhiv je izgorio.)

Uz mnoge odredbe o zaštiti arhivske građe, dubrovačka vlada se brinula i za prepisivanje teško oštećenih registara. U noći između 29. i 30.4.1777. knjigu iz serije Diversa de Foris za 1776. rastrgali su psi. Odmah ujutro Malo vijeće donosi odluku da kancelari sve ugovore prepisu u novi registar i označe na početku knjige da je to prijepis! ali da se oštećeni listovi sačuvaju. Za krađu arhivskih knjiga bile su propisane vrlo oštre kazne. Tako je npr. na sjednici Senata 14.1.1576. donijeta presuda o smrtnoj kazni vješanjem izvjesnog Rofa koji je bio optužen za krađu dva registra iz dubrovačke kancelarije, dok je njegov potkazivač dobio nagradu od 100 dukata.

Briga starog Dubrovnika za zaštitu arhivske građe bila je zaista djelotvorna i toj brizi dugujemo današnju cjelovitost arhiva Dubrovačke Republike u obujmu od 650 d/m. Poneke odredbe su takvog značaja da bi i danas njihove formulacije mogle ući u zakonsku regulativu.

## Summary

### **HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PROTECTION OF THE ARCHIVES IN THE AREA OF THE REPUBLIC AND CITY OF DUBROVNIK**

In this article it is in concise and documented way illustrated the development of the care for the archive materials in the area of the Republic and City of Dubrovnik from the medieval era (XIII/XIV cent.) until the fall of the Republic in 1808. The archives of the

Republic of Dubrovnik, small by its volume, but very valuable by its content, are conserved in the continuity present very seldom in history of the world. It's not so strange if we have in mind very rigid rules of conservation, sanctions which regulate the violation of those rules and the most responsible relations towards the written word in this area.

Along with the systematical conservation of the archives, the Republic of Dubrovnik also introduced very early the special service for binding and restauration of the old documents and archival books. There were nominated the special employees in charge of the care for notary and office registries; the rooms for the storage of the archives were arranged and was made impossible to take the material out of those rooms. The government of Dubrovnik had taken care of copying of the registers more damaged. All those measures had made possible the above mentioned integrity of the conserved archives of Republic of Dubrovnik in the quantity of 650 ml.

*Translated by Ivan Dovranic*